

K İ T A P T A H L İ L İ

T. C. MERKEZ BANKASI BÜLTENLERİ

Yazan : Aydın YALÇIN
İktisat Doçenti.

Modern merkez bankacılığında, para ve kredi hacminin tanzimi ve kontrolü yanında, memleketin mali ve iktisadî gidişini takip ve bu hususta ilmî araştırmalarda bulunmak ve neşriyat yapmak da en mühim vazifeler arasındadır. Bu sebeple bir çok memleketlerde merkez bankaları, mali ve iktisadî meselelerde hükümetin aynı zamanda müşavirliği vazifesini de görürler. Bu vazifeyi hakkıyla ifa edebilmek için, merkez bankalarının mükemmel bir etüd ve araştırma servisine mâlik olmaları şarttır. Amerikan Federal Bankası bu hususta gayet tipik bir misaldir. Bu banka hem ayda bir neşrettiği bütteni, hem de zaman zaman para ve kredi mevzuları üzerinde yapmış olduğu etüdlere ile mâli ve iktisadî meselelerin aydınlatılmasında büyük rol oynamaktadır. Bilhassa aylık bültenleri, Amerika iktisadî hayatının inkişafını yakından takip ederek, politika tedbirlerini ona göre ayarlamak durumunda olan hükümet, iş adamları ve iktisatçılar için en mühim kaynak vazifesini görmektedir.

Bizim Merkez Bankamız da, kuruluşundanberi etüd ve neşriyat sahasında bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bilhassa yirmi senedenberi neşredegeldiği bültenler bunlar arasında en mühimdir. Bu bültenler bu senenin başına kadar nazari olarak üç ayda bir neşredilmesi lâzımken, son zamanlarda ancak altı ayda bir neşredilebiliyordu. 200-400 sahifeyi bulan kalın ciltler halinde bu bültenlerin neşri, daha çok teknik sebepler yüzünden gecikmekteydi. Meselâ bir senenin ilk 6 ayına ait olan ve iki sayısı birlikte tabedilen bültenler, ancak 9 uncu aya doğru neşredilebilmekteydi. Bu vaziyette ihtiva ettiği rakamlar artık nerdeyse tarihi bir kıymete sahip olacak şekilde eskimekte ve bu neşriyatın sür'atle karar almayı icabettiren iktisadî ve mâli politikaya yardımcı imkânsız bir hale gelmekteydi. Yirmi senedenberi neşredilegelmekte bulunan bu bültenlerde istatistik tablolarının çeşitleri, şekilleri ve tasnif tarzları da, bu arada meydana gelen muazzam değişiklikler ve gerek ilmî gerekse tatbiki saha-

daki yeniliklere rağmen, sayanı, hayret derecede bir muhafazakârlıkla devam etmekteydi.

1953 senesi Ocak ayındanberi bu bültenler aylık çıkarılmıya başlanmıştır. Memleketteki iktisadî ve mâli durumun hiç olmazsa aylık fasılalarla takibi ve bu fasılalarda tezahür edecek olan temayüllere göre sür'atle tedbir alınması ve bunların ilgililerce münakaşasının yapılabilmesi bakımından, bültenlerin aylık çıkmaya başlaması sevinilecek bir hadisedir. Ancak, bu aylık bültenler de, gene büyük sayılabilecek teehürlerle çıkmaktadır; meselâ 1953 Ocak ayı sayısı ancak Mart sonuna doğru, Ağustos sayısı ise Ekim ortasından sonra, yani bir buçuk aydan fazla bir fasıla ile çıkmıştır. Bundan sonra bu gecikmelerin daha da azalması, hiç olmazsa ait olduğu ayı takip eden ayın sonundan evvel çıkarılmaya çalışılması temenni olunur.

Aylık neşredilmeye başlıyan bu bültenlerin daha sık fasılalarla çıkarılmasındaki asıl hedefin tahakkuku için, bu bültenlerdeki tabloların ait oldukları hadiseler hakkında en son malumatı vermelerinin temini lâzımdır. Ağustos ayı bülteninde bir çok tablolarda Temmuz ayındaki duruma ait bilgiler vardır. Bunun bütün tablolardaki malumata teşmili ve malumatın ait olduğu Temmuz ayı ile, neşredildiği Ekim ayı sonu arasındaki fasılanın daha da kısaltılması temenni olunur. Bu takdirde memleket konjoktürü zaman itibariyle daha yakından takip edilmek imkânına kavuşacaktır. Şüphesiz bu yalnız Merkez Bankası Etüd Heyetinin iktidarında olan bir mesele değildir. Çünkü bültene dercedilen bu istatistikler başka kaynaklardan alınmaktadır. Memleket konjoktürünü aksettiren istatistik bilgilerinin sür'atle neşri hususunda, ilgili makamların gerekli tedbir almaları, birbirlerini ikazı, ve faaliyetlerini koordine etmeleri lüzumu bu münasebetle de tezahür etmektedir.

Yeni bültenlerin muhtevasına gelince : Esas itibariyle aylık bültenler bazı yenilikler ve ilâvelere rağmen eskiden 6 ayda bir neşredilenlerden pek farklı değildir. Yenilerde, diğer istatistik bülten ve neşriyatında da bulunduğu halde eski 6 aylık bültenlerde neşredilen bir çok tablolar terkedilmiştir. Bu yeni bültenlerin muhteva itibariyle daha çok ihtisaslaşmasına ve hacim itibariyle daha kullanışlı bir vüs'at kazanmasına doğru bir adım olmuştur. Merkez bankaları tarafından neşredilen bültenlere ne gibi bilgilerin sokulması gerektiği oldukça nazik bir meseledir. Bu bültenler birer iktisadî ve mâli istatistik mecmuası değildirler. Bunlar içine iktisat ve maliye ile ilgilidir diye istatistiği yapılmış olan her istihsal tablosunu ithal etmek, doğru olmaz. Bunlar başka noktai nazarlardan faydalı oldukları halde, memleketin umumî iktisadî gidişini toplu ve basit

bazı müş'irlere göre vermesi icabeden ve bu umumî gidişe göre para ve kredi sahasında alınması gereken tedbirleri bir bakışta ilham edebilecek istatistiklerin yerini tutamaz. Bu bakımdan Merkez Bankası Bültenlerine istihlal, gelir, ticaret, para ve banka, çalışma, amme maliyesi, dış ticaret sahalarna ait perakende istatistiklerden ziyade, memleket ekonomisinin umumî manzarasını bir bakışta sür'atle bize gösterecek tarzda külli ve umumî malumatın verilmesi lâzımdır. Bu bakımdan mutalâa edildiği takdirde Merkez Bankamızın Bültenlerinin oldukça ciddi noksanları mevcuttur. Aşağıda işaret edeceğimiz bu noksanların sebebi, olarak herşeyden evvel para ve kredi politikasını tanzim ederken hangi mutaların manidar olduğunu ve ne gibi iktisadî analizlerin yapılması gerektiğini, bu analizler için ne gibi mutalara ihtiyaç bulunduğunu vazih olarak farkedilen ilmî bir görüşün henüz tatbikata iyce yerleşmemiş bulunduğv vâkıası zikredilebilir. Bundan başka istatistik kaynaklarımızın, bu şekilde ilmî tahlillerin muhtaç olduğu bütün mutaları veremiyebilecek derecede iptidai olmaları da mühim bir mania olarak zikredilebilir.

Bültende para ve kredi istatistikleri en başta gelmektedir. Merkez Bankamızın bilânçosunun mukayeseli istatistikleri para ve kredi istatistikleri bölümünün başında yer almıştır. Merkez Bankası istatistikleri bu bankanın muameleleri hakkında oldukça açık bir bilgi vermekle beraber, bazı müphem noktaları da ihtiva etmektedir. Ezcümle senetler cüzdanının tahlili tablosu, 6 sütun halinde kısımlara ayrılmıştır. 6 ıncı sütunun "hususî veya munzam bir finansman mevzuu olan muameleler dışındaki ticarî muamelelerden mütevellid iskonto ve teminat senetlerini göstermekte" olduğu yazılıdır. Bundan ilk 5 sütundaki senet nevilerinin "hususî veya munzam bir finansman mevzuu" olarak kabul edilip, 6 ıncı sütundaki "diğer ticarî senetler" in birincilerinden ayrıldığı anlaşılacaktır. Bu kalemlerin hangi esaslara göre birbirlerinden ayrıldığı ve ne gibi bir senet iskontosu muamelesine tekabül ettiği vazih olarak anlaşılacaktır. Bundan başka 7 inci ve 8 inci sütunlar arasındaki münasebetler de vuzuhsuzdur. 1952 senesine gelinceye kadar 8 inci sütun, 1 den 6 ya kadar olan sütunların mecmuunu ifade etmekteydi. 1952 senesinden itibaren 1 den 6 yakadar olan sütunların mecmuu bu sefer 8 inci sütun yerine 7 inci sütunda gösterilmeye başlamıştır. 8 inci sütun bu seneden itibaren borç bakiyesi diye ayrı bir rakam vermektedir. Bu iki sütun arasındaki münasebetleri izah eden tatminkar bir izahat verilmemiştir. Yalnızca "33/2/1952 tarihinden sonra, muhtelif finansmanlar dolayısıyla açılmış münferit avans hesaplarının takibinden sarfınazar edilerek, birtak avans hesabıyla ve her bir kısım için Bankamıza verilmiş teminat senetleri yekûnun iraesıyla iktifa olunmuştur." denilmektedir. Bu izaha-

tın münfedit avans hesaplarının takibinden sarfınazar edilmesi keyfiyeti ile herbir kısım için bankaya verilmiş teminat senetleri yekûnu arasında niçin toplam farklarının meydana geldiği ve bu farkların evvelki 6 sütunda bulunan kalemlerden hangisine izafe edilebileceği keyfiyetini vazih olarak çıkarmak mümkün değildir. Bu kalemlerdeki vuzuhsuzluğa N. Zeki Aral da muhtelif yazılarında işaret etmiş bulunmaktadır.

Merkez Bankası bilânçolarında vuzuhtan mahrum diğer bir kalem de, Merkez Bankamızın dış münasebetlerine taallük eden hesaplardır. Bilânçonun aktifinde Bankanın altın ve döviz alacakları, pasifinde de altın ve döviz borçları gösterilmektedir. Döviz kontrolü mevzuatımıza göre, Merkez Bankamızın, dış ödeme vasıtaları ihtiyatını elinde bulunduran en mühim bir müessese olduğu malûmdur. Bu sebeple Memleketimizin dış ödeme vasıtası ihtiyatları hakkında bir fikir edinmek istenince, Bankanın döviz alacaklarından döviz borçlarını ve altın alacaklarından altın borçlarını çıkarmak ve bakiyeyi, net bir kaynak olarak kabul etmek akla gelmektedir. Nitekim son zamanlarda bu esasa dayanarak bazı iddialar öne sürüldüğü zaman, gerek hükümet gerekse Banka mümessilleri tarafından, bu yolla varılan yekûnların dış ödeme ihtiyatlarımızı göstere-miyeceği hususuna dikkat çekilmiştir. Çünkü bankanın altın borçlu hesabında hazine görünmekte, döviz borçları kısmında ise, bedeli henüz Türk parası ile ihracatçılara ödenmemiş olan yerli döviz alacaklıları, yabancı heyetlerin karşılığını Türk parası ile alıp Memleket içinde sarfedecekleri döviz hesapları, Avrupa Tediye Birliği gibi ancak ilerde tasfiye edildiği zaman ödenmesi icabedecek dış borçlar karşılığı döviz kalemleri mevcuttur. Bu kalemleri de döviz mevcutlarından çıkardığımız takdirde, Bankanın hakiki döviz durumu hakkında bir fikir edinmek zorlaşmaktadır. Fakat bütün bu güçlüklerle rağmen Merkez Bankamızın tasarrufu altında bulunan dış tediye vasıtalarının net bakiyesi hakkında daha vazih ve basit rakam vermek imkânsız değildir. Bilânçolarda altın ve döviz mevcutları, rehinli olup olmadığı, serbest döviz, yahut iki taraflı tediye yarayabilecek döviz olup olmadığı, vâdeli olup olmadığı v. s. gibi açıklamalar yapılarak verilirse, öte taraftan da döviz ve altın borçlarımızın mahiyeti tavih edilirse, Merkez Bankamızın yabancı tediye vasıtası kaynakları hakkında net bir bakiyeye erişmek imkânı olur. Nitekim Milletlerarası Para Fonu neşriyatından (International Financial Statistics) de, Türkiye de dahil diğer dünya memleketlerinin yabancı tediye vasıtası ihtiyatlarına dair rakamlar mevcuttur. Bu rakamlar veren gene Hükümetimizdir. Aynı rakamların Merkez Bankamız bilânçolarında ve bültenlerinde gösterilmesi için hiç bir mani bulunmamak icabeder. Eğer bi-

lânço sistemi ve tasnifi bakımından veya teknik herhangi bir sebeple buna imkân görülmediği iddia edilirse, bu hiç bir zaman bu kadar mühim bir malûmatın efkârı umumiyeye arzedilmesini önleyemez. Ne yapıp yapıp, bu hususu umumî efkâra muntazaman aksettiren neşriyata mutlâk ihtiyaç vardır.

Bültende para ve kredi istatistikleri içinde bankalara ait olanlar en mühimler arasındadır. Bunlar bize memleketteki kredi müesseselerinin faaliyeti ve kredi hacmindeki gelişmeler hakkında fikir veren kaynakları teşkil ederler. Yalnız bankaların periyodik hesap vaziyetlerini gösteren bu istatistiklerin, kredi hacmi ve kredinin dağılışı hakkında iktisadî tahlillere imkân verecek tarzda tanzim edilmiş bulunmaları birinci derece de ehemmiyeti haizdir. Umumî kredi hacmi ve dağılışı hakkında toplu ve vazih olarak bilgi edinebilmek için, memleketimiz dahilinde faaliyette bulunan en mühim bankaların bir arada, konsolide bilânçolarının mukayesesi lâzımdır. Nitekim İngilterede banka sisteminin kredi hacmi ve dağılışı, banka mevduatının genişlemesi hadiseleri takip edilirken Kliring Bankaları yahut Beş Büyükler adı verilen bankaların konsolide bilânçoları bir müş'ir olarak ele alınır. Aynı şekilde Amerikada da Fedaral Rezerv Bankaları Bülteninden, gerek aza bankaların gerekse aza olmıyan bankaların, Federal ve Eyalet bankalarının konsolide bilânçoları esas olarak alınır. Burada vâdeli ve vâdesiz mevduatın hecmindeki artışlar, ekonomi dahilinde enflasyonist ve deflasyonist cereyanların inkişafı hakkında bize fikir verirler. Vâdesiz mevduattaki artış tıpkı merkez bankasının banknotları gibi, istenildiği anda her çeşit ödemeler için kullanılabilir bir vasıta olması dolayısıyla, ekonomi dahilindeki iştira vasıtasında bir artışı ifade eder. Bu, ekonominin likiditesinin arttığını ve bu likit kaynakların gayet kısa vâde ile piyasaya efektif talep halinde aksedebileceğini bize gösteren mühim bir müş'irdir. Buna mukabil bu mevduatın daralması aksi bir cereyanın inkişafına delildir. Vâdeli mevduatın hacmindeki azalma ve artmalar ise, cemiyet içinde ferdlerin bankalardaki hesaplarını likid bir halde muhafaza etmek istemediklerini gösterir. Bu hesaplar, daha çok tasarruf maksadıyla iştira kuvvetlerinin saklanmak istediğine delil sayılır. Çünkü bankadan çekildiği takdirde, tasarruf mevduatının faizden mahrum olma müeyyidesi vardır. Bu müeyyide ferdlerin bu iştira kuvvetini sarfetmeyip saklamak istediklerini gösteren bir müş'ir vazifesi görür. Aynı zamanda vâdeli ve vâdesiz tasarrufun umumî tasarruf yekûnu içindeki yüzdeleri de, ekonomi dahilinde kredi müesseselerinin ne miktarda bir enflasyon ve deflasyon unsuru meydana getirdiğini bize vazih olarak gösteren esasları verir. Aynı zamanda banka avans ve kredilerinde, se-

net, tahvil, bono ve iştirakler gibi yatırımlardan meydana gelen genişlemeler ve gelişmeler, bankaların hangi sahalarda finansman yaptıklarını bize gösterir. Avans ve hesabı cariler bankaların az likid olan ve en fazla riske maruz bulunan aktiflerdir. Çünkü burada banka ile, finanse ettiği müşteri arasındaki münasebet daha şahsidir. Bu münasebetle banka lehine doğmuş bulunan matlubu, bankanın açık piyasada elden çıkarak, likiditesini takviyesi mevzubahis değildir. Buna mukabil senedat, tahvilât ve esham portföyü risk ve likidite bakımından daha müsaittir. Bankalar bu mevcutlarını, senetlerin vâdesindeki uzunluk ve kısalığa göre açık piyasada likide edebilirler. Binanaleyh bir banka sisteminde, muhtelif aktif kalemlerin seyir tarzını takip etmek bize, banka sisteminin likiditesinin azalıp çoğalması, bankaların kredi yaratma imkânlarının artıp ekilmesi hakkında en esaslı bilgiler temin etmiş olur. Eğer avans ve krediler içinde uzun vâdeliler artmakta ise veyahut da yatırımları arasında uzun vâdeli, hususî ve amme borç senetleri çoğalmakta ise, bu bize banka sisteminin likiditesinin azalmakta olduğunu, binanaleyh bankaların kredi ve mevduatlarını genişletebilmek için banka sisteminin likiditesinin merkez bankası yardımı ile artırılması gerektiğini hatırlatır. Aynı zamanda bankaların aktiflerinde yer alan kalemlerin iktisadî faaliyet sahalarna (ticaret, sanayi, ziraat, emlak ve inşaat, istihlak) dağılışı, coğrafi tevezzüünün de bilinmesi son derece ehemmiyetlidir.

Merkez Bankamızın bültenlerinde mühim bankalarımızın konsolide bilançolarını gösteren bir tablo neşredilmektedir. Bu bilanço hûsaları, Bankalar Kanununun 32 inci maddesine müsteniden Ticaret ve Maliye Bakanlıklarınca müştereken hazırlanan üç aylık hesap hûsalarındaki esaslara dayanmaktadır. Fakat bu tablonun biraz evvel mevzubahis ettiğimiz tarzda bilanço tahlillerine imkân verecek bir mahiyette olmadığı müşahede edilmektedir. Bir kere bankalarımızın bilançoları başka memleketlerde olduğu gibi, iktisadî ve malî tahlillere imkân verecek tarzda tanzim edilmemiştir. Bilanço aktif hanesinde muhtelif kalemleri, likidite derecesine göre tertip etmek icabettiği halde, burada bu esasa pek riayet edilmemiştir. Bir bakışta bankaların mevcutlarını ne şekilde tertip ettiklerini anlyabilmek için, likidite sırası itibariyle evvelâ kasa mevcudu, daha sonra ticarî senetler ve hazine bonoları gibi ikinci derece de likid kaynaklar, bundan sonra avanslar ve hesabı cariler gibi kısa vâdeli krediler, en sonra da esham, tahvilât ve iştirakler gibi en az likid kaynakları göstermek icabederdi. Uzun zamandanberi neşredilegelmekte olan bu toplu bilançolarda, daha çok uzun vâdeli ve riskli krediler sayılması gereken ziraî krediler ve ipotek mukabili krediler, umumiyetle kısa vâdeli ve nis-

betten az riskli sayılması gereken avans ve hesabı câriler haneleri içinde gösterilmiştir. Ancak son zamanlarda zirai krediler ve ipotek mukabili krediler, ayrı sütunlarda gösterilen avans ve hesabı câriler hanelerinden ayrılmıştır. Bu, bilânço üzerinde iktisadî tahlilleri kolaylaştırma bakımından isabetli ise de, bundan evvelki senelere ait tasnif tarzı ile mukayese imkânını kaldırması bakımından mahsurlu bir hareket olmuştur. Bu mahsuru ortadan kaldırmak için, istatistikde mutad olan usul, geçen senelerin tablolarını da, bu yeni tasnif tarzına göre yeniden tanzim etmektir. Bu yeni tasnif tarzı da, bankanın aktif kalemlerinin vâde ve likidite itibariyle arzettiği manzarayı bize tam olarak verememektedir. Bunun için tasnif tarzında yapılacak bir yenilik de, bu muhtelif kredi çeşitlerinin vâde itibariyle de tasnife tabi tutulmasıdır. Şimdiki tablolarda meselâ avansların muhtelif çeşitlerine ait tâli taksimat mevcuttur: Esham ve tahvilât, emtia ve vesaik, senedat ve teminat mukabili diye avanslar muhtelif tasniflere tabi tutulmuştur. Bunlar bankacılık tekniği ve alınan garantinin mahiyetlerini öğrenme bakımından enteresan unsurlar olabilirlerse de iktisadî analiz bakımından fazla bir değer taşımazlar. Bunun yerine avansların vâde itibariyle tasnife tabi tutulması, banka sisteminin likidite derecesi hakkında ve bu sistemin umumiyetle ekonomi dahilinde icra edeceği likidite tesiri itibariyle, bir fikir edinilmesine yardım edebilir. Kredinin tanzimi ve ekonomi dahilinde likiditenin ayarlanmasını üzerine alan Merkez Bankası ve diğer para otoriteleri bakımından bu malûmata şiddetle ihtiyaç vardır.

Bundan, başka kredilerin vâde itibariyle tasnifine bir de iktisadî ve coğrafi dağılışını gösterir tasnif tablolarının eklenmesi lâzımdır. Kredilerin hangi iktisadî faaliyet şubelerine ve sahalarna gittiğinin bilinmesi lâzımdır. Bu sayede kredilerin ticarete, sanayiye, ziraata, inşaata, istihlâke ne nisbette gittiği hakkında fikir edinilebilir. Bu umumî sahalarda daha da tafsilâtlı kısımlara bölünebilirler. Meselâ ticaret, iç ve dış ticaret diye ve bunlarda işgal ettikleri mevzulara göre kısımlara ayrılabilirler. Sanayi kredisi, büyük ve küçük diye tasnif edildikten sonra imalâtın çeşitlerine göre ayrıca tâli taksimata ayrılabilir. Zirai krediler, Ziraat bankasının ayrı bilânçolarında bu çeşit taksimata tabi tutulmuştur. Yalnız burada vâde itibariyle tasnif yapılmamıştır. Keza ipotek mukabili krediler de, ev, apartman, iş yeri v. s. gibi tasniflere tabi tutulur ve ayrıca vâde itibariyle de kısımlara ayrılabilir.

Bu çeşit tasnifler yapılmadıkça ilmî ve iktisadî tahlillerde bulunmak, alınan neticelere göre kredi politikasını tanzim etmek, bu politikayı kullanmaya imkân yoktur. Faraza bu çeşit bir tahlil yapılmış olsaydı,

banka kredilerine dair neşredilen mutalar, genişleyen kredilerin ne nisbette dış ticaret, stok ve envanter mübayaasını finanse etmiye gittiğini bize gösterebilseydi, meselâ 1952 senesinde dış ticaret açığımızı, banka kredi politikasına da müracaat etmek suretiyle bir dereceye kadar kontrol etmemiz mümkün olabilirdi. Keza hangi sanayi şubelerinin kredi temini ile finanse edildiklerini takip etmek buna göre sanayi kredisini kısmak yahut genişletmek, inşaata verilen kredilerin nasıl bir seyir takip ettiğini, hususî ev, apartman ve iş yeri inşaatına bankaların ne nisbette kredi yardımında bulduklarını takip etmek ancak bu tarzda yapılan alternatif tasniflerle takip edilebilir. Aynı zamanda bu kredilerin memleket dahilinde coğrafi dağılışı hakkında da bilgilere ihtiyaç vardır.

Son olarak bir de kredi alanların adedi, bu hususta yapılan müracaatların hacmi ve adedi, adam başına verilen kredilerin hacmi hakkında malûmata da ihtiyaç vardır. Bu mutalar bize meknuz kredi talebinin hacmi, dağılışı ve bankaların bunları karşılayabilme imkânları hakkında oldukça vazih fikir edinmemize imkân verirler.

Keza bankaların, yatırımları arasında, ne miktarının esham, tahvilât (devlet ve hususî), iştirak ve gayri menkûl arasında dağılışının da vazih olarak gösterilmesi faydalıdır.

Bankaların mevduatına ait tasnifler de tatminkâr değildir. Mevduat tasarruf mevduatı ve diğer mevduat diye ve bir de vâdeli vâdesiz diye ikili bir tasnife tabi tutulmaktadır. İlk tasnif, Bankalar Kanunundaki tarife göre, devlet mahallî idareler ve tüccarların mevduatına diğer mevduat, bunun dışında kalanlara da tasarruf mevduatı adlarının verilmesine istinad etmektedir. Buradaki tasarruf mevduatının iktisadî manadaki tasarruf mevduatı ile ilgisi yoktur. Tasarruf mevduatı fertlerin günlük ödeme ihtiyaçları için kullanmamak kasdıyla, vâdeli olarak yatırdıkları paralardır. Diğer mevduat adı altında toplanan mevduatın bir de müfredatlı tâli taksimatına ihtiyaç vardır. Bu mevduatın ne miktarının devlet, mahallî idareler, şirketler, tüccarlar, sanayi erbabı tarafından tutulduğunun bilinmesi son derece enteresandır. Mevduat hakkında bilinmesinde çok fayda mülâhaza edilen diğer hususlar da, mevduat sahiplerinin adedi ve gerek sahiplerinin gerekse umumî mevduat miktarının coğrafi dağılışı tarzıdır. Bu suretle ferd başına düşen mevduat hacmi hakkında istatistiki malûmat sahibi olmak ve bunun inkişafı üzerine tahlillerde bulunmak imkânı hasıl olur. Mevduat bahsinde bilinmesi çok faydalı olan diğer bir husus da, mevduatın tedavül sür'atidir. Bu mefhum vasatî mevduat miktarıyla mevduatın kullanılma hacminin bir biriyle münasebetinden çıkmaktadır. Başka bir tabirle, bir sene içerisinde

mevduat sahiplerinin, mevduat hesaplarından çektiği paraların umumî yekûnunun, vasatî mevduat miktarına taksimi bize bu mefhumu verir. Eğer elde edilen rakam düşükse, bu banka parası adı verilen mevduatın tedavül sür'atinin düşük olduğunu, yüksek ise, ekonominin, ödeme münasebetlerinde, banka parasından geniş mikyasda istifade etmekte olduğuna bir delil sayılır. Banka sisteminin enflasyon ve deflasyon muvacehesindeki rolü en iyi bir şekilde, bu emsaldeki gelişmeler ve seyirle takip edilebilir. Bu sebeple bankalarımızın istatistiklerinde bu bilgilerin yer alabilmesi için, bankaların bir sene içersinde, mevduat sahipleri tarafından ne mikdarda para çekildiğini yekûn halinde bildirmeleri lâzımdır.

Hulâsa olarak denebilirki, hattı zatında son derece ehemmiyetli bir tablo olan, bankaların konsolide bilânço tablosunu, yukarda arzettiğimiz şekil de tamamlayıp tadil etmedikçe, bundan beklenen istifade mümkün olamaz, üzerinde yapılacak tahliller bize tam olarak para kredi ve iktisadî politika bakımından manidar neticeler veremez.

Yeni aylık Bültenlerde banka istatistikleri, hususî kanunlarla kurulmuş bankalar (Ziraat, Sümerbank, Etibank v. s. gibi), diğer millî bankalar (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Ticaret Bankaları, Mıntika Bankaları) ve bir de yabancı Bankalar diye kısımlara ayrılarak tasnif edilmişlerdir. Bu yeni tasnif isabetli bir tasnif ise de, tabloların arzediliş tarzı, bilânçolarının hulâsa ve konsolide bir tarzda verilmemesi dolayısıyla malûmatın teferruat için de kaybolmasına sebep olmakta ve hepsine şamil, umumî bir fikrin kolaylıkla istihracını zorlaştırmaktadır.

Diğer İstatistikler : Bültenlerde yeni bazı ilâvelerle, borsalara, fiat, dış ticaret, devlet maliyesi ve istihsale dair istatistikler de mevcuttur. Yukarda da temas ettiğimiz gibi, bir merkez bankası bülteni için, bu istatistikler arasında seçim yapmak ve bunlar içinde kandi maksadına en uygun olanlarını ithal etmek son derece nazik bir iştir. Aksi takdirde bültenler diğer istatistik neşriyatının bir tekrarı ve bir istatistik mecellesi olur.

Borsa istatistikleri arasında bulunması faydalı ve mutad olan bazı istatistikler mevcut değildir. Para piyasasına taallük eden bilgiler arasında faiz hadleri ve iskonto rayıçları hakkında, bu hususlarda azami hadleri tayin eden, kanunların zikrinden başka bir bilgi verilmemektedir. Esham ve tahvilâtın borsa kıymetlerine göre hakiki faizlerinin ne olduğunu hesaplamak zorlaşmaktadır. Bunları vazih ve hazır olarak arzedilen bir cedvel mevcut değildir. Yalnızca itibari faiz hadleri yani gelirleri verilmekte, bir de borsa kıymetleri gösterilmektedir. Halbuki para ve sermaye piyasasındaki fiat hareketlerini gösteren müş'irler bu se-

netlerin hakiki gelirleridir. Aynı zamanda umumî bir borsa fiat endeksi de yoktur. Münferid bazı esham ve tahvilâtın fiatlarındaki temevvüçler umumî borsa fiat seviyesi bakımından ne gibi bir mana taşımaktadır, bunu çıkarmak güçleşmektedir. Borsalarda yapılan muamelelerin hacmine dair rakamlar mevcutsa da, bunların nekadarının yeni ihraca, nekadarının eskiden çıkarılmış senetlere taallûk ettiğini gösteren bilgi mevcut değildir. Keza bu muamele gören senetlerin hangi sahalara ait olduğu yani devlet tahvilâtını, hususî şirket, yahut iktisadî devlet teşekkülünü ait olduğu, hangi faaliyet sahalarna taallûk ettiği hakkında da bilgiler mevcut değildir.

Devlet maliyesi istatistikleri arasında, senelik ve aylık olarak devlet varidatının durumunu gösteren bilgiler vardır. Fakat aylık bilgiler içinde devlet masraflarının durumuna dair bilgiler mevcut değildir. Halbuki bu husus, bir çok memleketlerde haftalık olarak dahi negredilmekte ve devletin gelir ve masraf politikası ile kısa vâdeler içinde ekonomi üzerine icra ettiği enflasyonist ve deflasyonist tesirler takip edilebilmektedir. Bilhassa masraf istatistiklerinin tıpkı gelir istatistikleri gibi hiç olmazsa aylık bilinmesi son derece ehemmiyetlidir. Bunun toplanmasında devlet muhasebesinin işleyişi bakımından bazı güçlükler olduğu bilinmekteyse de gerek, malî idare gerekse para ve kredi kontrolü bakımından bu malûmatın toplanmasındaki ehemmiyeti küçümsemek mümkün değildir. Amme borcuna dair verilen istatistikler de kifayetsizdir. Bu istatistikler yalnızca borcun dalgalı veya konsolide ve bir de iç ve dış diye tasnifini vermektedir. Amme borcunun hakiki strüktürünü, vâde itibariyle bölünüşü, faiz, çıkaran makamlar, isim ve çeşitleri, mülkiyet itibariyle dağılışı v. s. gibi hususları iyice bilmeden tasvir etmek mümkün değildir. Hazine bonolarının, devlet tahvilâtının, Merkez Bankası, bankalar ve hususî şahıslar arasında nasıl taksim edilmiş bulunduğunu bilmek gerek borç idaresi, gerekse para politikasının tanzimi bakımından son derece ehemmiyetlidir. Hazine bonoları mevzuu para piyasasını geliştirmek isteyen Merkez Bankalarının açık piyasa muameleleri ile, krediyi tanzim etmek yolunda yürüdüğü memleketlerde son derece önemli bir konudur. Çünkü bu senetler banka sisteminin tali rezervleridir. Banka bilângolarında ve Merkez bankası portföylerinde bu senetlerin miktarı kredi kontrolü zaviyesinden son derece önemli mutaları teşkil eder. Keza tahvilâtın dağılışı tarzı da ehemmiyetli bir konudur. Mühim bir kısmının bankalar elinde bulunması, bunların piyasaya arz ihtimallerini artıran ve devlet tahvilâtı piyasasında istikrarın devamı bakımından mahzurlu bir hadise sayılır. Buna mukabil ferdlerin elinde bulun-

ması bu senetlerin piyasa istikrarı bakımından daha arzuya şayan bir vaziyettir. Çünkü ferdler bu senetleri daha çok tasarruf maksadıyla tutarlar. Türkiyedeki mevzuat ve enstitüsyonel bazı amiller, devlet tahvilleri mevzuunda bazı özellikler meydana getirmekle beraber, bu mevzuun umumî prensipleri ve kanuniyetleri her tarafta aynıdır. Binanaleyh borç idaresi ve bu idarenin para idaresi ile olan yakınlıkları bakımından, devlet borç senetlerinin muhtelif veçheleri hakkında toplu ve devamlı bir surette bilgilerin neşri gayet ehemmiyetlidir. Bunun ehemmiyeti, Memleketimizde, amme borcunun hakiki mahiyeti, ekonomik fonksiyonları ve tesirleri, borç idaresinin modern prensipleri ve bunun para politikasıyla yakından ilgisi, hakkıyla kavranmadığı için, henüz takdir edilmiş olmaktan uzaktır. Fakat Merkez Bankamızın modern merkez bankacılığı tekniği ve prensipleriyle işler bir halde gelmesiyle bu mevzuların önemli daha iyi takdir edilecektir.

Ticaret istatistiklerimizin arasında bilhassa tediye muvazenemize taallük eden istatistiklerin yokluğu büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Halbuki Beynelmîl Para Fonunun Balance of Payments Yearbook adlı neşriyatında 1948 ve 1950 devresine dair memleketimiz hakkında neşrettiği tablolar mevcuttur. Hiç olmazsa bunlar, eski devrelere ait bilgiler olsa bile, sırf bir fikir vermek saikiyle bültenlere ithâl edilebilirdi. Bundan sonra, bütün dış âlemle tediye muvazenemizi verecek rakamlar bulunmasa bile, ticaretimizin dörtte üçüne taallük eden Avrupa Tediye Birliği ile olan durumumuza dair hazır malûmat her yerde vardır; hiç olmazsa buna ait tablolar nesredilebilirdi. Keza hususî sermaye hareketlerine, İmport Export Bank kredilerine v. s. ye dair rakamlar kolaylıkla elde edilip bültenlere geçirilebilirdi. Bültenlerde Beynelmîl Kalkınma ve İmar Bankasının memleketimize açtığı kredilere dair malûmat dercedilmeye başlanmıştır. Keza Amerikan iktisadî yardımlarına dair hulâsa malûmat da yeni bültenlere ithal edilmiş bulunmaktadır.

İthalât ve ihracaatımıza dair verilen istatistikler de, tatminkâr olmakdan uzaktır. Bunlar başka neşriyatta verilen malûmatın tekrarından ibarettir. Bir merkez bankasının işine yarıyacak tarzda işlenip tertip edilmiş olmaktan uzaktır. İhracaat ve ithalât, İstatistik Genel Müdürlüğü neşriyatı ve Konjonktür Mecmuasında verildiği şekilde her bir kalem için ayrı ayrı verileceği yerde, gruplara ayrılarak verilirse, bir merkez bankası için daha kullanışlı bir mahiyet kazanabilir. İthalât meselâ, makina ve teçhizat, nakil vasıtaları, yarı mamûl ve iptidai maddeler, istihlâk maddeleri şeklinde tasnif edilse daha manidir bir şekil alabilir. Nitekim bizim rakamlarımız, Avrupa İktisadî Komisyonunun tedkiklerinde

de bu şekilde tablolara dökülmektedir. İhracatımız da bilhassa madenler, hububat, tütün, kuru meyvalar, v.s... gibi önemli kalemler sınıflanarak verilebilir. Memleketler itibariyle ticaret rakamlarımız da, meselâ dolar ve serbest döviz mantığı, Tediye Birliği memleketleri, Asya ve Demirperde memleketlerine göre, aynı zamanda ticaret ve tediye şekillerimize göre (serbest döviz, sterlin, kliring ve takas) alternatif tasniflere tabi tutularak verilirse çok daha manidar olur. Esasen bir merkez bankası için bilinmesi gereken hususlar da bunlardan ibarettir. Halbuki neşredilen istatistikler münferid memleketler için ayrı ayrı rakamları vermektedir. Bunlardan, ticaret bölgeleri (dolar, sterlin ve tediye birliği v.s.) itibariyle durumun ne olduğunu, ticaretimizin ne kadarının dolar ne kadarının Tediye Birliği, ne kadarının da kliring ve takasla veyan ettiğine dair kolay, vâzih ve umumî bir fikir edinmek imkânı hasıl olmamaktadır.

Aynı zamanda iç ve dış ticaret durumunu aydınlatacak ve iktisadî ve malî politikaya, para politikasına istikamet verecek daha bazı malûmat hemen hiç yok gibidir. Ticarî ve sınaî müesseselerimizde stok ve envanter durumu, muhtelif faaliyet şubelerinin (toptan, perakende, gıda, içki, mensucat, imalât, makina, kimya, inşaat v.s. gibi sahalarda çalışan bir çok firmaların) satış, kâr, dividan ve stok durumlarına dair bilgiler iktisadî politikanın tanzimi bakımından elzemdir. Nitekim bu çeşit bilgiler Federal Banka Bültenleri dahil bir çok periyodik neşriyatta en mühim istatistik kaynaklarını teşkil ederler.

Millî gelir ve istihsalimize dair olan bilgiler de bir hayli eksiktir. 1951 e kadar millî gelir istatistikleri verilmekle beraber daha sonrası için bir bilgi yoktur. Halbuki neşredilmemekle beraber yapılmış bazı ilk tahminler mevcuttur (1952 ye ait). Ziraî istihsal, münakale ve devlet sanayiine dair perakende malûmat verilmekle beraber, bunlar eksiktir ve umumi bir fikir edinebilecek tarzda verilmemişlerdir. Meselâ perakende olarak Devlet Hava Yolları veya Denizyolları Nakliyatı, bir istatistik yıllığı için mühim olabilirse de, bir Merkez Bülteni için o kadar mühim değildir. İkinciler için mühim olan bir memleketin münakale sanayiinin yıllık hasılasıdır ve bu hasılanın müşterek endeksidir. Keza Şeker istihsalı yahut şeker pancarı istihsalı, ispiroto veya bira istihsalı de öyledir. Sanayi sektörü için, böyle perakende şubelerin istihsal rakamları yerine umumi istihsal endekslerinin verilmesi lâzımdır. Ancak bu sayede bir memleketin umumi istihsal şubeleri arasında faaliyet seyri nasıl cereyan ediyor, istihsal arasındaki ahenk ve beraberlik idame ettirilebiliyor mu v.s. gibi iktisat ilmi ve politikası bakımından asıl en-

teresan sualler cevaplandırılmış olur, kredi ve para politikasını buna göre ayarlama tecrübe edilir. Bizim memleketimiz bakımından ve bilhassa Merkez Bankamızın faaliyetleri bakımından mühim olan bir malûmat daha bu kısma ilâve edilebilir: bu da Toprak Mahsulleri Ofisinin Memleket dahilinde mübayaaları, memleket içi ve dışında yaptığı satışlar ve elinde kalan stoklardır. Bunların bilinmesi memleketimizin iktisadî durumunun takibi bakımından son derece önemlidir. Bu yalnız Toprak Mahsulleri Ofisinin hesaplarını ilgilendiren bir husus değildir. Köylünün elinde muayyen devrelerde ne hacimde bir iştirâ kuvveti mevcuttur, bunun piyasa ve dış ticaret durumu üzerindeki aksi ne olacaktır, vasıtalı vergilerin, dahilî fiatların, istihlâkin senenin muayyen devrelerinde durumu ne olacaktır, v.s. gibi fevkalâde enteresan suallere cevap almakta büyük faydası olacaktır.

Nihayet bir çok memleketlerin Merkez Bankası Bültenlerinde ve ezcümle Federal Bankanın Bültenlerinde yer alan diğer mühim bir istatistik daha vardır ki bu da bizimde bulunmamaktadır. Çalışma, iş, ücret ve iş kazancı gibi fevkalâde ehemmiyetli olan istatistikler ne Merkez Bankası Bültenimizde, ne de diğer neşriyatta henüz mevcut değildir. Bu istatistiklerin gerek umumi iktisadî tahliller ve iktisat politikası bakımından, gerekse bu politikanın bir cüz'ü bir yardımcı olması dolaşısıyla para ve kredi politikası bakımından ehemmiyeti üzerinde fazla durmaya hacet yoktur. Bütün ileri ve medeni memleketlerde bu istatistikler en mühim kaynaklardır. Çalışma ve işsizlik durumu, âtıl iş gücü, kalifiye ve yetişmiş iş gücünün vaziyeti, her memlekette iktisadî politika ve plânın temel mutalarıdır. İş gücünün normal çalışma haddi üstüne ve altına geçmesi, enflasyon ve deflasyon hâdiselerinin kontrolü ve tahlili bakımından en mühim bilgileri teşkil eder. Keza umumi ücret ve kazanç seviyesi istatistikleri de efektif talebin muhtemel temayülleri ve keza enflasyon ve deflasyonun kontrol imkânları bakımından son derecede manidar mutalardır. Bu mutaların da eksikliği, ilmî bir iktisat politikası tatbikini zorlaştıran âmillerin başında gelmektedir.

NETİCE : Ancak en mühim kusur ve eksikliklerine temas ettiğimiz yukarki hususlar, bize başlıca şu noktaları vâzih olarak göstermektedir : Merkez Bankası Bültenlerimiz iktisadî analiz için istenen bilgileri ihtiva etmekten bir hayli uzaktır. Mevcut malûmat en ufak bir gayret ve işleme vetiresine tabi tutulmadan, âdeta diğer istatistik neşriyatının tekrarı şeklinde basılıvermektedir. Halbuki mevcut neşredilmiş bilgileri biraz, ilmî ve tahlilî bir gözle elden geçirmek suretiyle birtakım faydalı bilgiler temin etmek mümkin olabilirdi. Bundan başka Devletin

iktisadî ve malî müşaviri olması gereken bir müessese, ilmî ve iktisadî tahliller için gereken bir sürü bilgileri araştırmak, bulmak, ilgili müesseseleri faydalı bilgiler verecek şekilde muta hazırlamaya teşvik bakım-larından biraz gayret sarfedebilirdi. Elde mevcut malûmatın, iktisadî tahlillere müsait olmadığı yolunda bir mazeret pek fazla ileri sürülemese gerektir. Çünkü daha kısa müddetler için memleketimize gelen, ve daha az insan kullanarak ve masraf yaparak ilmî etüd ve müşahedelerde bulunan ve sonunda birinci sınıf etüd ve raporlar hazırlıyan yabancı heyetlerin çalışma tarzı hepimizin gözü önündedir.
